

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA İRAN ELÇİLİĞİMİZ İLE İRTİBATLI BAZI TEŞKİLAT-I MAHSUSA FAALİYETLERİ

Yrd.Doç.Dr. Sadık SARISAMAN*

Teşkilat-ı Mahsusa Başkanı Süleyman Askeri Bey tarafından, savaşa girişimizin ilk günlerinde 14 kod numaralı Şuayb oğlu Ali Mürteza** ve 15 kod numaralı Muhyiddin Bottay Kafkasya'ya ve Teymur Han da Şuray havalisine propaganda yapmak üzere gönderilmişlerdir. Ali Murtaza Eylül 1914'de Odesa yolu ile sevkedilirken¹ diğerleri 14 Kasım 1914 tarihinde yola çıkarılmışlardır². Daha sonra yine teşkilat tarafından Kafkasya'ya gönderilenler arasında Hacı Hüseyin oğlu Nur Mehmed Bey³ ile Adapazarlı Cemal Efendi⁴ de bulunmaktadır⁴.

Bu Türk casuslarının tamamı Tahran Sefaretimiz ile işbirliği içerisinde çalıştılar. Bilhassa da önceden Umur-ı Şarkiye Müdürlüğü yapmış olan ateşemiliter Ömer Fevzi Bey bu konularla ilgilenmekte idi. Bunlar İran'a döndüklerinde Kafkasya'daki faaliyetlerine dair raporlarını genellikle Ömer Fevzi Bey'e sunuyorlardı.

1 Eylül'de Odesa yoluyla hareket eden Ali Murteza Efendi görev alanı olan Dağıstan'da özellikle nüfuz sahibi kişiler ile irtibata geçmeye gayret etti. Bu cümleden olmak üzere Eynhaf

* A.İ.B.Ü. Eğitim Fakültesi Öğretim Görevlisi.

** Ali Mürteza 1908 yılında İstanbul'a gelmiş olup, Dar-ül-Alam ve Talim Mektebi'nde 5.sınıfa kadar tahsil gördükten sonra Darülfünun'un Edebiyat Bölümü'nde öğrenci oldu. 1913 yılında Süleyman askeri Bey ile irtibata geçerek hizmet etmek istediğini bildirdi. O da Ali Mürteza'yı Teşkilat-ı Mahsusa'ya dahil ederek memleketi olan Kafkasya'da çete teşkili vazifesiyle görevlendirdi. (ATASE Arşivi; K:1931, D:835/17, F:1-79)

1. ATASE Arşivi; K:1931, D835/17, F:1-47
2. ATASE Arşivi; K:1931, D835/17, F:1-79
3. ATASE Arşivi; K:1931, D835/17, F:1-46, 1-47
4. ATASE Arşivi; K:1931, D835/17, F:1-78

Köyü'nden Şeyh Şeraceddin'in dostluğunu kazandı. Honzak Kalesi'nin yakınındaki Haraki Köyü'nde oturan bölgenin Avar hanlarını ziyaret etti. Avar hanları ancak isyanın büyümesinden sonra harekete geçebileceklerini ifade ettiler.

Murteza Efendi ayrıca Çüngütay Köyü'nde 15 kişilik bir komite teşkil etti. Yukarı Argun, Dilim ve İyhali Köylerinde de çeteler oluşturdu. Yanına almayı başarabildiği arkadaşları ile birlikte Dağistan'daki köprüleri tetkik ederek önemli dört köprüden demiryolu üzerinde bulunanını havaya uçurmaya karar verdiler. Teşkilat-ı Mahsusa'nın vaad etmiş olduğu para, silah ve cephane, aradan uzun zaman geçmiş olmasına rağmen gelmeyince, deri ve kösele tüccarı imiş gişi şifreli telgraflar çekilerek istekler yeniden merkeze ulaştırılmaya çalışıldı. Ancak 7-8 ay geçmesine rağmen bir cevap alınmayınca Murteza Efendi burada bir şey yapamayacağını anladığından Bakü'ye geçmeye karar verdi. Burada Şerif Bey ile buluştu. Bakü'deki petrol kuyularını yakma kararı aldılırsa da yeterince patlayıcı madde temin edilemediği için teşebbüse geçilemedi. Bunun üzerine Murteza Efendi İran'a dönerek yeniden talimat almak ihtiyacını duydu.

Murteza Efendi'nin Tahran Ataşemiliteri'ne sunduğu rapora göre Kafkaslar'da ihtilal çıkarmak, köprüleri uçurmak, hatta Bakü petrolerini yakmak mümkün olabilir. Yeter ki para açısından gerekli yardım yapılabilin⁵.

Murteza Efendi ataşemiliterimiz Ömer Fevzi Bey'in talimatı ile beraberinde Hacı Hüseyin oğlu Nur Mehmed ve Muhammed Efendiler olduğu halde 30 Kasım 1915 tarihinde Tahran'dan ayrıldı. Mürteza Efendi'nin bundan sonraki faaliyetleri şöyledir:

Ali Mürteza Efendi yol boyunca karşılaştığı Niki İmam, Kazvin, Müncil ve Reşt'de bulunan Rus kuvvetleri hakkında üç rapor gönderdi. Grup daha sonra Bakü'ye hareket etti. Bakü'ye gelindiğinde gruptan Muhammed Efendi Vilad-ı Kafkas'a gönderilerek Said Gabiyev'in Rus tahakkümünden kurtulmak maksadıyla oluşturduğu Cemiyeti ile ilişki kurmakla görevlendirildi.

Diğer taraftan da Müsavat cemiyeti ile irtibat kuruldu. Bu cemiyet rus Kafkas Ordusu'nda bulunan bir Gürcü subayı vasıtasıyla

5. ATASE Arşivi; K:1931, D835/17, F:1-79, 1-80, 1-81

Rus orduları hakkında bilgi toplayarak Tahran Sefirimize ulaştırarak, İran üzerinden Bakü'ye kadar silah kaçırılması için gerekli tedbirleri alacaktı. Bu tarihlerde Müsavat lideri, Mehmed Emin Resulzade'nin Tahran Sefaretimize iki rapor gönderdiğini görüyoruz. Resulzade raporlarında Rus orduları hakkında bilgi vererek kendilerine silah yardımı yapılmasını istiyor ve İran sınırında tesbit etmiş oldukları tesellüm noktalarını açıklıyordu. O Tahran'ın Türk kuvvetlerince tazyikini de istemektedir. Öyle anlaşılıyor ki Resulzade böylece Tahran Hükümeti'nin tarafsızlığını bir tarafa bırakarak Osmanlı Devleti'nden yana bir tavır takınacağını uummaktadır.

Müsavat liderinin istediği silah yardımını bir türlü elde edemeyince Zengiyezorof, adlı bir adamını Tahran Sefaretimize göndermek zorunda kaldığını görüyoruz. Zengiyezorof burada elçilik kaptipleri Nüzhet ve Ragıp Beyler* ile görüştü. Kendisine Türk Ordusu Tahran'a gelmeden hiç bir şey yapılamayacağını net bir şekilde bildirdi. Bunun üzerine Zengiyezorof eli boş ve üzgün bir şekilde Bakü'ye döndü.

Bu arada Ali Mürteza ve Mehmed Efendiler'in askeri ve stratejik önemi bulunan köprüleri havaya uçurmak, askeri erzak depolarını yakmak Bakü'den Dağıstan taraflarına silah geçirebilmek için gerekli olan tedbirleri almak üzere Dağıstan'a gittiklerini görmekteyiz. Bunlar Dağıstan'da ileri gelenlerden Murteza, Hacı ve Farz Ali adlı kişileri çete teşkili için Çeçen ve Ahti taraflarına gönderdiler.

Ali Mürteza ve Nur Mehmed Efendiler yine Dağıstanlı nüfuzlu kişilerden olan Taceddin Efendi ile birlikte Kafkas Demiryolları'ndaki köprüleri gözden geçirerek Grozni ve Çiryort Köprüleri'ni dinamitlemeye karar verdiler. Müsavat Cemiyeti'nin Almanya'dan getirtmiş olduğu dört adet bombadan üç tanesini bu köprülerin uçurulmasında kullanmaya karar verdiler. Çiryort Köprüsü'nü bombalama hazırlıkları yapılmaya başlandı. Bombalardan bir tanesi köprü civarına getirildi. Ancak diğer bombaların getirilmesi hazırlıkları devam ederken Müsavat Cemiyeti'nin bombalamadan vazgeçilmesini istediği görüldü. Bunun nedeni Doğu Cephemiz'de ordumuzun Ruslar'a mağlup olması ve kendilerine şimdilik yardım edebilmemizin imkansız olduğunu kesin bir dille ifade etmemiz idi.

* Tahir Bey Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında Rus Ordusu'ndan firar etmiş olup Sarıkamış Harekati sırasında Ruslar'a esir düşmüş ve yeniden firar ile Tahran'a gelmiştir. (ATASE Arşivi; K:1837, D:44/41, F:1-26)

Cemiyet ileri gelenleri eldeki mevcut birkaç silahla teşekkül ettirecek çetelerin de halkı sıkıntıya sokmaktan başka bir şeye yaramayacağını bildirdiler.

Bunun üzerine Ali Murtaza Bey, Nur Mehmed Efendi'yi Dağıstan'da bırakarak İran'a döndü. Yanına Tebrizli Hüseyin Efendi, Mülazım-i Evvel Tahir Bey* ve Erzurumlu Mehmed Bey'i de aldı. Murteza Bey bir ara İran Hükümetin'nce göz altına alındı ise de bir süre sonra kaçmayı başararak 1916 yılı Haziran'ı sonlarında Gilan'da Mirza Küçük Han'a sığınmayı başardı. Bir süre sonra Dağıstan'da bıraktığı arkadaşı Mehmed Efendi de Küçük Han'ın Ruslar'a karşı yaptıkları baskınlarına bizzat katıldı. Enzeli yolu üzerinde bulunan Zimam Menzili'ne yapılan bir baskın sırasında Mehmed Bey şehid düştü.

Dört ay kadar Küçük Han'ın yanında kalan Ali Mürteza Bey kaçakçılardan silah satın alarak bir çete teşkil etmek maksadıyla Mülazım Tahir Bey ile birlikte tekrar Bakü'ye döndü. Ancak bu teşebbüslerinde de bir başarı sağlayamadılar. Bunun üzerine Ali Mürteza Bey, Horasan-Tahran yoluyla 31 Ocak 1917 günü Kirmanşah'a ulaştı⁶.

Tahran Sefareti ile irtibatlı Teşkilat-ı Mahsusa elemanlarından bir tanesi de Peşaverli Abdurrahman Efendi'dir. Ataşemiliter Ömer Fevzi Bey İngiliz Konsolosluğu eski baştercümanlarından Peşaverli Abdurrahman Efendi'yi 1915 yılı ortalarından itibaren istihbarat hizmetlerinde kullanmaya başladı. Abdurrahman Bey, İran'da Rus ve İngilizler'in işgali altında bulunan yerlerdeki düşman kuvvetleri, birliklerin hareketleri, halkın durumu hakkında teferruatlı istihbarat raporları göndermiştir. Onun, zaman zaman esirlerimizin kaçırılmasında da rol almış olduğunu görmekteyiz. Tahran'ın Rus tazyiki altında bulunduğu dönemlerde de bizim için kuryelik yapmıştır⁷.

Ömer Fevzi Bey, Abdurrahman Efendi'yi 1916 Aralığı'nda Afganistan ve Türkistan içlerinde beyannameler dağıtmak ve propaganda yapmakla görevlendirdi. 5 Şubat 1917 günü Horasan'a gelen

6. ATASE Arşivi; K:1837, D:44/41, F:1-25, 1-26, K:4276, D:53/584, F:47

7. ATASE Arşivi; K:394, D:643-A/1559, F:1-59; K:1837, D:44/41, F:1-54; K:1664, D:27/38, F:8

* Kendilerine beyanname gönderilen Gökkan ve Dimet Türkmenleri'nin cevapları çok ilginçtir. "Biz biçare müslümanlar Ruslar'ın zulm ve tazyikinden ne malımız, ne atımız hiçbir şeyimiz kalmadı. Bu hal-i perişani ile ne yapabiliriz" demektedirler. (ATASE Arşivi; K:1644, D:27/38, F:8-8)

Abdurrahman Efendi yol boyunca cihat ile ilgili beyannameleri aşaire ve halka dağıttı. Halkı cihada davet için bir adamını Necara'ya gönderdi. Serdar Becnurdi ile irtibata geçti ve onun yardımları ile Türkistan'da propaganda faaliyetlerinde bulundu. Şahrud, Esterabad, Aşkabad ve Merv yörelerinde de cihat beyannameleri dağıttı*. Bu arada Rus ihtilali olduğundan bir kısım tutuklama ve gözaltı olayları ile karşılaşan Abdurrahman Efendi iki aylık yorucu bir yolculuktan sonra Meşhed'e geldi. İki defa gizlice Meşhed sokaklarına beyannameler astırdı. Pazari, Akazade ve Ahond Molla Kazım Horasani kendisine yardımcı oldular. Burada da tutuklandı ise de birkaç günlük bir hapis hayatından sonra delil yetersizliğinden serbest bırakıldı.

Daha sonra iki Afganlı arkadaşı ile birlikte güç şartlarda Afganistan'a geçmeyi başaran Abdurrahman Efendi Herat valisi ve kumandanı ve bazı önemli şahsiyetler ile birkaç defa görüşme imkanı buldu. Emir'in muhalifleri ile irtibata geçtiği gerekçesiyle bir süre Afganistan dışına bırakıldı. Nihayet Sipehsalar'ın kardeşi olan Herat Garnizon Kumandanı'nın tavassutu ile Afganistan'dan ayrılmasına izin verildi. Kardeşini ve arkadaşını Afganistan'da bırakan Abdurrahman Efendi Meşhed'e ve oradan da Tahran'a geldi. Bir süre sonra da sefaretin kendisine teslim ettiği gizli evraklarla beraber Kirmanşah'a ulaştı⁸.

Abdurrahman Efendi'nin Tahran Ataşemiliterliğimize* sunduğu raporuna göre Aşkabad'da Türkçe ve Farsça olarak tarafımızdan yayınlanacak bir gazetenin tesiri çok büyük olacaktır. Hatta Afganistan ve Horasan'a kadar etkileri görülecektir. Ona göre bütün islam ülkelerini kapsayacak bir İttihad-ı İslam Cemiyeti kurmalı, İran, Afganistan ve Türkistan'a daha fazla propagandacı gönderilmelidir⁹.

Bursa Darümuallimin eski müdürü Şerif Efendi de Tahran'a gelerek sefirimiz Asım Bey ile irtibata geçenlerdendir. Kafkasya'da düşmanın önemli askeri noktalarından tahribi ile görevlendirilmiş olan Şerif Efendi 1915 Mart'ında Tahran'a ulaşmıştır.

8. ATASE arşivi; K:1644, D:27/28, F:8,8-6

* Bu raporun sunulduğu tarihte (17 Ekim 1917) Tahran Ataşemiliterimiz Ömer Fevzi Bey Kirmanşah'da bulunuyordu.

9. ATASE Arşivi; K:1644, D:27/28, F:8-7, 8-8

Dağıstanlı Necmeddin Efendi'nin bu sıralarda Tahran'a gelecek önemli bazı köprülerin ve Bakü petrol kuyularının tahribi için dinamit ve para temini maksadıyla Asım Bey'e başvurduğunu görmekteyiz. Asım Bey Necmeddin Efendi'ye 200 lira para verdiği gibi dinamit teminine de çalıştı. Asım Bey köprülerin tahribinin ordunun ileri hareketi zamanına tesadüf ettirilmesini Harbiye Nezareti'ne tavsiye etti¹⁰.

Teşkilat-ı Mahsusa'ca İran'da ittifad-ı islam için teşkilat yapmak, propaganda ile halkı düşmanlarımız aleyhine kışkırtmak, oluşturulabilecek milis kuvvetlerinin başına geçmek üzere konsolos vekili sıfatıyla İran'ın güney, güney-batı, güney-doğu, kuzey-doğu ve kuzey-batı tarafına birer subay gönderebilmek istenildi. Bu maksatla bir de heyet oluşturuldu. Bu heyet kuzey vilayetlerine bir kısım memurlar gönderdi. Memurların görevi öncelikle kuzey aşiretlerini organize ederek Tahran ile Kirmanşah'a yürümeyi amaçlayabilecek Rus müfrezelerini tehdit etmek, nakliye ve menzil kollarını vurmaktı. Mümkün olursa Afganistan ile İran arasında Türk kontrolünde bir koridor açılmasına da çalışacaktı¹¹.

Bu meyanda Ömer Fevzi Bey'in Ruslar'ın nakliye hatlarını ve araçlarını tahrip için gönderdiği istihdam subay vekili Hüseyin Efendi'yi zikredebiliriz. Hüseyin Efendi eşkiyanın taarruzuna uğrayınca yanındaki bir miktar parası ve özel eşyaları eşkiya eline geçti. Ancak Hüseyin Efendi patlayıcı maddeleri saklamayı başarabilmiştir¹².

Teşkilat-ı Mahsusa elemanları Tahran Sefareti ile irtibata geçerek Rusya'dan firar edenlerin İran'a ve oradan da Türkiye'ye geçişlerin de önemli rol oynamışlardır¹³. Bu durum Rus esir kamplarından kaçan Türk esirlerinin İran yolunu kullanarak kaçırılmalarında da söz konusu idi.

Elimizdeki belgeler ışığında ve konumuz dahilinde Teşkilat-ı Mahsusa elemanlarının görevlendirilmeleri hakkında şu değerlendirmeleri yapabiliriz. Bu örgütte rastgele görevlendirilmeler yapılmazdı. Hem Osmanlı hem de yabancı uyuklu olanlardan görevlen-

10. ATASE Arşivi; K:250, D:28/1040, F:9

11. ATASE Arşivi; K:1834, D:32/25, F:33

12. ATASE Arşivi; K:195, D:814/824, F:43

13. ATASE Arşivi; K:1664, D:27/38, F:32

dirme yapılmıştır. Yabancı uyruklu olanlar genellikle gönderilen ülkenin halkından insanlar oluyordu. Bunlar öğrenci, tüccar vs. gibi herhangi bir sebeple Türkiye'ye gelmiş ve kendilerini Osmanlı Devleti'ne yürekten rabt etmiş kişilerdi. O bölgenin insanı değilse-ler bile mutlaka bölgeyi tanıyan dilini, etnik ve sosyal özelliklerini çok iyi bilen kişiler oluyorlardı.

Osmanlı vatandaşlarından görevlendirilenler ise herhangi bir sebeple veya resmi görev gereği söz konusu ülkede uzun müddet kalmış veya kalmakta olan, bölgeyi ve insanlarını tanıyan veya bu insanlar üzerinde etkili olabileceği düşünülen kişilerden seçiliyordu.

Yine elimizdeki belgelerin ışığında Teşkilat-ı Mahsusa elemanlarının görevlerini şu şekilde maddelemek mümkündür.

1- Faaliyette buldukları ülkelerdeki düşman kuvvetleri hakkında istihbarat toplayarak düşmanın belgelere göre mevcutları, silah ve konuşları ile birliklerin hareketleri hakkında rapor vermek.

2- O bölgedeki halkın rahatsızlıkları, sıkıntıları, ekonomik durumları hakkında raporlar hazırlamak. Bölgede meydana gelen garat, sirket, isyan vs. olaylarını rapor etmek ve bütün yukarıda bahsedilen sıkıntıları kullanarak isyanlar meydana getirilmesini sağlamak.

3- Gidilen ülkede bayannameler dağıtmak ve cihad propagandası yapmak suretiyle halkı düşmanlarımız aleyhine yönlendirmek.

4- Faaliyet bölgelerindeki eşraf ve ulemeden ileri gelen kişilerle irtibata geçerek onları elde etmeye çalışmak.

5- Çeteler teşkil ederek düşmanın ekonomik ve askeri gücünü zayıflatmaya çalışmak. Bu maksatla bilhassa stratejik önemi bulunan köprü, petrol kuyuları gibi düşmanı zora sokacak ve büyük ses getirecek yerleri hedef almak.

Teşkilat-ı Mahsusa elemanlarının çalışma biçimleri ise şöyle idi.

Teşkilat-ı Mahsusacılar gidecekleri bölgelere önden gönderilir ve onların yapacakları çalışmalarla da irtibatlı olarak silah, bomba ve gereği kadar para sevk edilirdi. Öyle anlaşılıyor ki önce Teşkilat-ı Mahsusa elemanları çete oluşturma, berheva edilecek yerlerin tes-

piti vs. ön çalışmaları yapıyorlar, daha sonra uygun olan ve kararlaştırılan tesellüm noktalarında silah, bomba vs. malzemeler teslim ediliyordu¹⁴.

Yanlış anlamalara mahal bırakmamak için şunu da kesinlikle ifade etmeliyim ki, Teşkilat-ı Mahsusa'nın bu tür faaliyetleri kesinlikle zamanımızdaki terör olaylarına benzetilmemelidir. Çünkü Teşkilat-ı Mahsusa asla sivil insanlara zarar verecek faaliyetlerde bulunmamıştır. Sadece ve sadece dümanın askeri gücünü zayıflatmaya yönelik çabalara girmiştir.

Bu elemanların başarı durumlarını değerlendirmek gerekirse makalemizin metninde de görüldüğü üzere konumuzu teşkil eden bölgelerde Teşkilat-ı Mahsusacılar'ın üzerlerine almış oldukları görevleri genellikle başaramadıklarını görüyoruz. Bu başarısızlığın sebepleri şunlardır:

Tamamıyla düşman kontrolü altındaki bölgelerde faaliyet gösteren casuslarımızın muhatap aldıkları kitlelere her açıdan güven telkin etmeleri gerekirken aksine fakrî zaruret içerisinde bulunmaları halkın onlara katılmakta tereddüt etmesine hatta uzak durmasına sebep oluyordu. Teşkilat-ı Mahsusacılar'ın bırakın buralarda oluşturdukları çetelerine dağıtacak para, silah ve mühimmata sahip olmalarını, zaman zaman kendi güvenlik ve ihtiyaçlarını karşılayacak maddi imkanlardan da yoksun olduklarını görmekteyiz. Öyle ki Müsavat Cemiyeti ve Mirza Küçük Han zor durumda kalan casuslarımıza para yardımında bulunmuşlardır¹⁵.

Bu tür faaliyetlerde başarı sağlayabilmek için gerekli şartlardan birisinin de maddi imkanları sağlamak olduğunu kabul etmek zorundayız. Eğer bu topluluklar Türkiye'nin her an kendilerine ulaşabileceği ve yardım edebileceğine inanmış veya inandırılmış olsa idiler durum daha farklı olabilirdi.

Ayrıca düşmanlarımızın cihad ilanımızın aleyhindeki karşı propagandalarını* da gözden uzak tutmamalıdır. Bu propagandalar halkın bize mesafeli durmasına sebep teşkil etmiştir. Düşmanlarımızın

14. ATASE Arşivi; K01831, D:835/17, f:1-79, 1-80

15. ATASE Arşivi; K:1837, D044/41, F:1-26

* Halifenin İttihatçılar'ın elinde esir olduğu, İttihatçılar'a Osmanlı Devleti'ni Hristiyan Almanlar'a sattıkları, Şerif Hüseyin'in ırkçı İttihatçılar'a cihad ilan ettiği vs.

hakimiyetleri altındaki müslüman toplulukları sıkı bir kontrol ve baskı altında tutmaları ise zaten bilinen bir husustur ve üzerinde ayrıca durmaya gerek yoktur.

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz ki Teşkilat-ı Mahsusa faaliyetlerinden istenilen başarılar elde edilememiştir. Ancak yine de düşman bazı bölgelerde huzursuz ve hatta meşgul edilmiştir. Bu tür askeri faaliyetlerin savaş zamanlarında geçmişteki hatalardan ders alınarak ve eksiklerinin ikmali sağlanarak devamında ülkemizin menfaatleri açısından yarar vardır.